

4. ЦЕРКВА І ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Неупереджений аналіз історії співіснування інститутів церкви і політики у будь-якій державі засвідчує, що хроніка такого співіснування постає, значною мірою, як історія спроб використання з більшим чи меншим успіхом, з одного боку, церкви політичними структурами, а з іншого – церквою політичних структур або політиків. Історія цих взаємозацікавлених зв'язків своїми початками сягає часів, коли обидва інститути в процесі свого становлення та розвитку стали являти собою певну суспільно впливову силу, реальний і потенційний ресурс якої можна було використати для вирішення оперативних і стратегічних політичних або релігійно-церковних завдань у будь-якій сфері суспільного життя (політичній, економічній, соціальній, духовній, правовій, національній, військовій та ін.).

Тривалий час домінуюча роль церкви в суспільстві як релігійної організації й релігійної ідеології спричинила до двох суспільно значущих процесів на стику політики й церкви: з одного боку, до майже обов'язкового набуття суспільно-політичними рухами релігійного забарвлення (гасел) заради масової підтримки зрозумілих для народу цілей; з іншого – до більшого чи меншого включення церков, релігійних організацій у політичні структури і, в першу чергу, в державні (подекуди - аж до перетворення вищих церковних органів у складові державних органів, оголошення главою церкви глави держави, ототожнення держави і віри та народності).

За цих умов реалізація політичними інститутами і церквою навзаєм далеко не безкорисливих цілей не була проблематичною і цілком органічно вкладалася в тодішні моделі державно-церковних відносин. Спираючись на церковну ієрархію, розгалужені територіально церковні структури, використовуючи потужний, ефективний, а нерідко і єдино можливий засіб впливу на населення - релігійний, публічна влада (законодавча, виконавча, судова), громадсько-політичні інститути та рухи вирішували питання утримання і реалізації влади заради задоволення суспільно значущих інтересів і потреб панівних груп та верств суспільства, здійснювали політичний примус, підпорядкування спільнот панівним інтересам, розробляли й нав'язували як обов'язкові для всіх норми, рішення тощо.

Реальним підґрунтям для такої взаємодії політичних і релігійно-церковних організацій були: по-перше, взаємна зацікавленість у використанні фінансово-економічного, організаційно-структурного, майнового, кадрового, духовного потенціалу іншої структури; по-друге,

тісне переплетення державних і церковних структур, ієрархій, суспільно значущих функцій та ідеологічних доктрин; по-третє, двоїста природа самих суспільних індивідів як об'єктів впливу (селян, міського населення, ремісників, військових тощо – з одного боку, як підданих держави, а з іншого – як віросповідників певної релігії, прихильників тієї чи іншої церкви).

У цьому відношенні протягом значного історичного періоду не була винятком й Україна з її віками нетривкою державністю і впливовим, хоч і нестабільним інститутом церкви. Вже саме запровадження християнства в Київській Русі, за одностайною думкою науковців, реалізовувалося князівською (тобто світською державною) владою з виразними політичними пріоритетами: утворення і зміцнення давньоруської державності, активізація процесів феодалізації, розвиток на паритетних умовах політичних, економічних, династичних зв'язків з іншими християнськими країнами тощо. У цьому контексті зрозуміло є зацікавленість князівської влади в активному поширенні християнської віри, сприянні (включаючи силові методи) витісненню язичництва, меценатстві щодо розбудови мережі християнських церков, монастирів; поширенні освіти, писемності, бібліотек тощо.

Не відбулося якихось істотних змін у взаємозалежних відносинах цих, можливо, найавторитетніших і найвпливовіших суспільних інститутів на українських землях і в подальшому: змінювалися структура і безпосередні носії політичної та церковної влади, кордони держави (аж до їх зникнення) і канонічних територій; кардинальних змін зазнавали церковно-релігійні структури, церковно-ієрархічна підпорядкованість, релігійно-світоглядні уподобання населення тощо, але практично незмінною залишалася суть зв'язку політики (політичних відносин, політичних організацій) і церкви. Якими б високими цілями не пояснювались чи виправдовувались дії або декларації сторін цих відносин, на практиці йшлося переважно про використання іншого інституту для вирішення власних проблем чи створення для цього сприятливих умов, навіть якщо задля таких цілей потрібно було обмежити чи й частково позбавити можливостей нормального функціонування інший інститут.

Вітчизняна історія знає не так вже й багато прикладів самотійного, незалежного від іншого позиціонування названих суспільних інститутів. Такі приклади, по-перше, стосувалися, як правило, нетривалого періоду; по-друге, виявлялися при поглибленому аналізі способом добитися у тому ж форматі більш оптимальних і вигідних умов співіснування або пошуком іншої (політичної чи церковної), прийнятнішої підпорядкованості; по-третє, взаємозв'язки,

нерідко, не переставали існувати й після задекларованого дистанціювання, але латентно. У всіх цих випадках йшлося скоріше про виключення, аніж про усталену закономірність взаємовідносин.

На нашу думку, і світова, і вітчизняна практика взаємодії та взаємозалежності політичних інститутів та церкви не випадково носить по-своєму універсальний характер і засвідчує об'єктивно необхідний характер взаємодії цих інститутів на тривалому історичному етапі розвитку конкретного суспільства, оскільки і політичні, і церковні інститути на стадії свого складного й суперечливого становлення та розвитку були однаково зацікавлені у прискореному зміцненні, стабільності, у використанні заради цього всіх конструктивних факторів власного зростання і забезпечення самодостатності.

Порушені питання заслуговували б меншої уваги, якби далеко не прості питання сьогоднішніх відносин політики і церкви в Україні не сягали своїм корінням в історію становлення української спільноти і таких її структур, як політична система та церква, коли, як виявилось, вже невдовзі по їх сформуванню склалися основи тривалих взаємовідносин названих інститутів, що на якісно новому підґрунті діють й до сьогодні.

Структуру сучасної політики України складають політична організація, що включає законодавчу, виконавчу та судову владу; понад 130 політичних партій і блоків, ряд громадсько-політичних інститутів, організацій та рухів, політичні відносини та політична свідомість. Слабкість партій і блоків, що спричинена: їх множинністю; вкрай обмеженою соціальною базою більшості з них; непереконаливими, нерідко спекулятивними, політичними програмами та гаслами; зазвичай відсутністю у них реальних механізмів і важелів реалізації задекларованих програм та проектів; хибними підходами до самої побудови партії "зверху", тобто штучно; браком досвіду діяти за нормами правової держави і водночас хворобливим прагненням добитися політичного успіху швидко і без особливих зусиль, - штовхає частину з них до ризикових, зрештою невинуватих політичних альянсів, союзів, застосування сумнівних політтехнологій тощо.

За таких умов і, незважаючи на досить чітке виведення чинним законодавством України церков, релігійних організація за межі політичної діяльності з багатьох питань, непоодинокими є спроби представників обох сторін відносин діяти всупереч існуючим законодавчим нормам про неучасть релігійних організацій у діяльності політичних партій, ненадання партіям фінансової підтримки, неведення агітації або фінансування виборчих кампаній тощо [Закон України про свободу совісті та релігійні організації. – Стаття 5].

Узагальнюючи вітчизняну практику, можна виділити кілька факторів, що підштовхують частину політичних партій, рухів, цілий ряд політиків в умовах нинішньої політичної та соціальної ситуації в Україні явно чи латентно на альянс з церквам, релігійними організаціям. На нашу думку, такими факторами, зокрема, є:

1. Власне церква як релігійна організація з її специфічними, значущими в сфері політики і політичних відносин характеристиками. Це, здебільшого багаточисельні (в ряді випадків – багатомільйонні), зростаючі кількісно (за 1992-2007 роки число релігійних організацій в Україні зросло більш ніж у 2,5 рази), територіально розгалужені, структуровані по вертикалі та горизонталі, юридично легалізовані системи (релігійні громади, управління, центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади) з авторитарно-адміністративним механізмом управління зверху до низу, високим рівнем виконавської дисципліни, вивіреними впродовж століть каналами і методами реального і потенційного впливу (як публічного, так і не публічного) на значну частину суспільства (певною мірою - навіть на його сьогоденішню невіруючу чи байдужу до релігії частину); з численними власними засобами масової інформації тощо, які досить заманливо використати політикам як готові структури та засоби у проведенні політичних ідей, формуванні певних політично орієнтованих позицій, політичної поведінки щодо масиву віруючих.

2. Функціонування церков як специфічних позадержавних інституційованих структур, що об'єднують масив віруючих громадян. Останні, на відміну від церков чи релігійних організацій, що юридично обмежені в політичній діяльності, мають право на будь-яку політичну діяльність, тому партії, рухи можуть безперешкодно апелювати до політичних переконань чи свідомості віруючих, але не через релігійні організації. Однак на практиці виявляються досить поширеними спроби певних політичних сил всупереч закону через організації та об'єднання віруючих, духовенство, окремих ієрархів політизувати позиції не лише віруючих, але й церков, релігійних організацій, у першу чергу, з соціально гострих проблем.

При цьому політичні партії, рухи як учасники законодавчого чи державотворчого процесів свідомі щодо зацікавленості церков, релігійних організацій у прийнятті одних законопроектів або рішень на державному рівні, що прямо чи опосередковано відповідають їх корпоративним інтересам, і в блокуванні інших. Така зацікавленість церковних інститутів у партіях, що могли б лобювати на державному, парламентському рівнях певні релігійно-церковні, національно-церковні, релігійно-територіальні інтереси і торпедувати інші, породжує

зворотні, далекі від некорисливих, прагнення політичних структур неофіційно використати церкву, релігійну організацію у суто політичних цілях, розраховуючи при цьому на зустрічну солідарну позицію церкви.

3. Відносно високий ступінь довіри громадян до церков та релігійних організацій. Із закріпленням в останні роки за цими інститутами стабільно високого рівня довіри на тлі катастрофічної недовіри громадян до всіх інших інституцій (владних, партійних, судових, громадських, засобів масової інформації тощо) релігійні інститути стали предметом особливої уваги у політичному житті країни з огляду на те, що, на думку політиків і політтехнологів, дотичність будь-якої партії, політичного угруповання до суспільно високорейтингової релігійно-церковної інституції може сприяти (хоч і опосередковано) підвищенню суспільної ваги, популярності і самих політичних партій чи блоків.

4. Церкви, релігійні організації як носії авторитетних для значної частини віруючих громадян конкретних віровчень, світоглядних, національних ідей, цінностей, традицій, релігійно-моральних принципів, позицій у трактуванні національної та церковної історії, міждержавних і міжцерковних відносин. В силу цього вони в багатьох випадках на практиці виявляються прямо чи опосередковано солідарними одним політичним течіям, партіям чи рухам і опонуючими іншим, що не може не використовуватися політичними структурами.

Як наслідок, церкви, релігійні організації починають класифікуватися рядом політиків, партій, рухів за підставою здатності бути "засобом консолідації нації" чи реалізації чийхось сепаратистських настроїв, наявністю чи відсутністю "керівного органу за кордоном", ступенем регіоналізації, ставленням до "національної ідеї", стають знаряддями для проведення певної політики у гуманітарній сфері тощо [Див.: Щоткіна К. В облозі ідеології // http://www.Risu.Org.Ua/ukr/religion.and.society/ks_ideology/.- С. 2-3].

З цих міркувань не лише за кордоном, але й в Україні з'являються політичні партії, рухи з релігійно орієнтованими програмами чи окремими програмними положеннями, що вочевидь розраховані на солідарність тих або інших церков, конфесій, груп віруючих; навколо церков створюються сателітні громадські формування з певним чином орієнтованою політичною, релігійно-церковною, національно-патріотичною, культурною платформами; частішають спроби політизації, онаціональнення релігії та її інститутів, релігієзації, оцерковлення, канонізації нації тощо. Впродовж нетривалої історії багатопартійності доби незалежної Української держави на основі

релігійної аксіології були створені політичні партії досить широкого спектру (Республіканська Християнська партія, Партія мусульман України, Християнсько-ліберальна партія України, Українська політична партія „Християнський рух”, Українська християнсько-демократична партія, партія „Християнсько-Народний Союз” та інші); створювались депутатські об'єднання та блоки (зокрема, об'єднання „За єдину Помісну церкву”, об'єднання на захист Канонічного Українського православ'я, виборчий блок Християнсько-демократичного союзу „Вперед, Україно”), що тимчасово об'єднували партії та організації християнсько-демократичного спрямування, розраховані на підтримку, солідарність своєму політичному руху не лише з боку одновірців чи їх груп, але й цілих релігійних організацій.

5. Існують і можуть з'являтися у майбутньому нові церковні, міжцерковні проблеми, що, не зважаючи на свою внутрішньокорпоративну суть, на думку представників державних чи партійних структур, чіпають інтереси держави, проблеми забезпечення політичної та національної стабільності, створення і збереження гідного міжнародного іміджу держави тощо. У зв'язку з потребою вирішення таких питань церкви, релігійні організації можуть зазнавати і зазнають прямого тиску державних чинників, політичних партій, груп, громадських організацій. Мета цього - примусити церковні інституції прийняти те чи інше політично зорієнтоване, по-світськи доцільне й обґрунтоване рішення, хоч воно може суперечити позиціям і релігійно-містичній логіці церковних інституцій.

6. Церкви, релігійні організації, маючи статус позадержавних структур, у багатьох аспектах діяльності (і не лише внутрішньоцерковної) в реальному житті знаходяться поза сферою державного контролю, що не може не породжувати бажання, спокуси окремих політиків чи політичних груп (особливо тих, що не обтяжують себе дотриманням норм чинного законодавства, політичної культури) вбачати у тій чи іншій церкві, релігійній організації засіб у досягненні політичних планів та інтересів.

7. Стабільний міжнародний авторитет багатьох вітчизняних церков та релігійних організацій робить їх досить бажаними учасниками контактів для багатьох вітчизняних політиків з метою прямого чи опосередкованого використання міжнародних релігійно-церковних зв'язків для створення чи зміцнення потрібного іміджу партій, політичних платформ за кордоном, встановлення міжнародних контактів тощо.

Таким чином, є підстави зробити висновок, що в перехідні періоди суспільного розвитку (що й відбувається в Україні), в умовах

становлення демократії, політичного та світоглядного плюралізму, освоєння політичної культури, при наявності відповідного європейського та світового досвіду, досить солідної і повчальної власної історії взаємовідносин інститутів політичної влади та церкви, відносини між ними у правовому аспекті складаються у багатьох випадках як досить суб'єктивні, упереджені, прозоро кон'юнктурні і, нерідко, не кваліфікуються як невідповідні закону лише через відсутність норм правової оцінки і правового врегулювання багатьох практичних аспектів цих відносин.

Не меншає спроб політичних сил у ході політичних, партійних змагань з їх далеко не завжди праведними методами боротьби з політичними опонентами, в процесі розподілу чи перерозподілу електорального ресурсу, політичного маніпулювання свідомістю громадян тощо використати досить диференційовані за соціальними, національними, культурними пріоритетами церковні структури у політичних цілях. Особливо наочно це видно у період політичних кампаній - виборів до Верховної Ради України, місцевих рад, виборів Президента України, у період підготовки референдумів тощо, коли особливо актуалізується потреба використання будь-яких існуючих каналів масового впливу на громадян з метою формування в них того чи іншого політичного стереотипу.

Використання окремих з названих факторів чи їх комплексу у політичній діяльності призводить до встановлення відносин між політичними структурами та церквою у досить широкому спектрі - від протизаконних спроб політизувати церковні інституції у політично корисливих цілях (зокрема, через нав'язування ієрархам, духовенству певних стереотипів реагування на політичні ідеї та явища під загрозою бути звинуваченими в „політичній короткозорості”, виконанні функцій "п'ятої колони" тощо) до ситуативного використання можливостей церков, релігійних організацій впливати на віруючих під час виборчих кампаній.

Поза сумнівом, що корисливе, кон'юнктурно викривлене розуміння частиною політикуму місця церкви, релігійних організацій у вітчизняному політичному процесі не могло бути зреалізованим, якби не знаходило сприятливого ґрунту, розуміння у певних сегментах релігійного середовища.

При всьому тому, що церква, як суспільний інститут, за 17 років незалежності України в ході державотворення, руху в напрямі побудови конституційно визначеної незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; надмірної політичної, релігійно-церковної диференціації українського суспільства, непростих міжцерковних

відносин тощо істотно еволюціонувала до більш зваженого, реалістичного, усталеного у порівнянні з початком 90-х років м. ст. уявлення про своє дійсне місце в українському суспільстві, до статусу духовно, культурно значущого в суспільному і політичному житті інституту, певна її частина все ж зацікавлена в лобіюванні своїх інтересів політичними силами, навіть якщо це дещо розходиться із законодавчими нормами.

Декларативні запевнення представників церков та релігійних організацій про своє перебування поза політикою і політиків – про невикористання ними "релігійного фактору" на практиці не заважає бачити сьогодні як доконаний і безперечний факт політичної диференціації в Україні великих церков і релігійних організацій, рівно як і відносно усталену зорієнтованість політичних партій на конкретні церкви чи релігійні організації. Зайвий раз суперечливу декларативність офіційних заяв і реальну політико-церковну диференціацію виявила зустріч Президента України з членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, що відбулася в березні 2006 року, незадовго до виборів до парламенту [Колодний А.М. Церква і політика: вибори 2006 // Релігійна панорама.- 2006. -№2. – С. 59-67]. Як зазначалось в одному з виступів релігійних діячів на зустрічі, з наближенням виборів "політичні сили вже прагнуть використати Церкву", а деякі церкви при цьому "не дорожать своїми канонами" [Там само.- С. 62].

Які причини чи фактори призводять окремі церкви, релігійні організації, певні їх групи чи представників до явної чи прихованої політичної поляризації, включення у політичні кампанії чи акції? Такими причинами, на нашу думку, є:

- ✓ проблемність, нестабільність, уразливість окремих церков, релігійних організацій, особливо на етапі становлення їх структур у церковному світі та суспільстві; міжцерковні, міжконфесійні конфлікти, які вони сподіваються подолати чи компенсувати підтримкою політичних партій чи їх угруповань;
- ✓ реально існуюча диференціація єпископату, духовенства, віруючих у кожній церкві чи релігійній організації, наявність у них крила більш радикально чи ортодоксально настроєного церковного загалу з позиціями, підходами, що нерідко не співпадають з позицією офіційної церкви;
- ✓ наявність при окремих церквах, релігійних організаціях громадських організацій-сателітів із числа ортодоксального духовенства та віруючих, що фактично функціонують під патронатом певної церкви і, одночасно, користуючись статусом самодостатньої громадської організації (братства), можуть у

- релігійній сфері діяти під досить політично відвертими чи навіть політично ризикованими гаслами („Ім'ярек - православний президент !", "Вітчизна в небезпеці !" і т.п.);
- ✓ неофіційний, латентний характер такої діяльності, що стає відомим громадськості, по суті, лише випадково;
  - ✓ фактичне nereагування державних органів на місцях на факти порушення окремими релігійними організаціями законодавчих положень про ненадання підтримки політичним партіям, неведення агітації та ін., що породжує ілюзію правомірності чи безкарності подібних діянь;
  - ✓ непоодинокі факти недотримання чинного законодавства про свободу совісті та релігійні організації з боку місцевих органів виконавчої влади при прийнятті рішень щодо релігійних організацій; світоглядно заангажоване, політично кон'юнктурне ставлення частини місцевих чиновників до потреб релігійних громад тощо.

Поза сумнівом, що такому включенню окремих церков чи їх представників у політичні кампанії та акції сприяє й існування великого масиву проблематики у політичній сфері, де думка, позиція, участь церкви, релігійних організацій органічна і суспільно важлива, а також те, що межа між такою нормальною, узаконеною участю й участю, що суперечить правовим нормам, визначити нерідко досить складно через її правову розмитість.

Так, наприклад, ніхто не може заборонити церкві, релігійній організації з релігійно-церковних позицій оцінювати ситуацію в державі чи суспільстві, міжнаціональні або міждержавні відносини та інше з метою оприлюднення їх ставлення до цих проблем, сприяння досягненню соціального порозуміння, миру та злагоди, формування певної думки віруючої спільноти щодо актуальних суспільних проблем тощо. Це, зокрема, важливо в тих випадках, коли боротьба політичних сил, влади й опозиції набула критичного рівня і загрожує соціальній стабільності чи ескалації суспільної конфліктності. В той же час, церквам, релігійним організаціям можна досить легко опинитися в становищі втягнутих у політичні кампанії, партійне протистояння через залучення до обговорення суспільно актуальних проблем (проблема ідентифікаційних кодів, мовна проблема, відтворення державою колишніх культових споруд, доцільність направлення українського військового контингенту у „гарячі точки” планети, проблема "Сходу-Заходу" України, візит до України Папи Римського, перенесення церковного центру Української Греко-Католицької Церкви до Києва та ін.).

При тому, що публічна діяльність більшості церков та релігійних організацій у політичній сфері, як правило, знаходиться в межах законодавчого поля і є легітимною, практика показує, що існує масив нерекламованої участі представників церкви, окремих релігійних організацій у політичних процесах, зокрема передвиборних, який в силу свого неофіційного характеру важко піддається узагальненому аналізу, але також відображає істотну грань проблеми „церква – політика” [Господи, а ты за кого? // Газета по-киевски. - 2004, 12 ноября].

Саме у такій латентній формі вирішуються питання про ставлення тієї чи іншої церкви до партій та блоків перед виборами, визначаються формулювання, що будуть оприлюднюватися як офіційна позиція церкви щодо виборів („поставитися до виборів з християнською відповідальністю перед церквою”, „за партії державницької орієнтації” тощо), узгоджуються інструктивні орієнтування для загалу віруючих, біляцерковних громадських організацій, які визначено поширювати через неофіційні, закриті канали (наприклад, бойкотування чи й блокування у ході передвиборної кампанії представників „галицьких екстремістів”, „лівих”, „проросійськи” настроєних партій чи об’єднань, представників харизматичних церков і т.п.); пропонуються нескладні технології нав’язування релігійним громадам пріоритетів при голосуванні тощо. Те, що стають відомими лише окремі, найбільш одіозні чи випадково виявлені факти участі представників церков чи релігійних організацій у політичних акціях, що суперечать законодавству, аж ніяк не свідчить про поодинокий, випадковий характер таких проявів політизації в релігійному середовищі.

До яких негативних наслідків може спричинити політизація церков, релігійних організацій, окрім, зрозуміло, кваліфікації цих процесів і дій як таких, що не відповідають закону ?

По-перше, до подальшої політичної поляризації українського суспільства, доповненого і посиленого досить значущою світоглядно-релігійною, релігійно-церковною, регіонально-релігійною диференціацією, до ймовірного посилення відцентрових суспільних настроїв у регіонах з високим рівнем релігійності і усталеними релігійно-церковними симпатіями тощо;

по-друге, до посилення міжцерковної боротьби, оскільки існуючі до цього форми, методи, аргументація і навіть групи виразників з невідворотністю набудуть багатьох рис, притаманних міжпартійній чи політичній боротьбі;

по-третє, акцентовані контакти з політичними структурами, партіями, блоками реально можуть обмежити церкву в її свободі вибору

позиції, оцінок; породити небезпеку її контролю та маніпуляції політичними силами;

по-четверте, високою стане ймовірність перенесення громадською думкою наслідків протиправних дій, політичних помилок, прорахунків, провалів, промахів, допущених власне політичними структурами чи партіями, наприклад, у ході виборчих кампаній, на партійно- чи політично заангажовані церкви чи релігійні організації з відповідними, далекими від компліментарних, оцінками останнім.

Таким чином, при сумнівних здобутках церков чи релігійних організацій, що дають втягнути себе в політико-партійні протистояння, втрати для цього інституту, що позиціонує себе за походженням як неземний і містичний, можуть бути значними.

Об'єктивно деполітизації церкви, релігійних організацій сприяють:

1. Послідовний курс держави на реалізацію конституційного положення про побудову України як правової держави, суворе дотримання на всіх рівнях і всіма учасниками політичного процесу чинного законодавства.
2. Критичне осмислення малозначимості застосування політизуючих щодо церкви схем за підсумками політичних кампаній чи акцій. Наочним прикладом неефективності нашвидкуруч створення разових передвиборних програм та проєктів, "паперових" альянсів стали останні вибори до парламенту, які довели, що українське суспільство стрімко дорослішає і вже не дозволяє себе ввести в оману ні ортодоксальною риторикою, ні штучними союзами. Вітчизняний електорат за розумінням ситуації значно випередив свою політичну еліту (Рахманні С. Прощальним багаттям згорає епоха...// Дзеркало тижня. – 2006, 1-7 квітня).
3. Розвиток церков, релігійних організацій як самодостатніх, активізація прозорого діалогу "державо-церква", що поступово звужує чи й знімає взагалі саму потребу звернення до політичних структур за сприянням.
4. Зростаюча відкритість українського суспільства, імплементація Україною міжнародних правових норм, можливість авторитетних європейських та світових організацій аналізувати дотримання Україною законодавства щодо прав людини та діяльності релігійних організацій тощо.

Таким чином, не заперечуючи важливості участі церкви в політичному житті країни з цілого ряду суспільно значущих проблем, є підстави стверджувати, що, в той же час, політизація церкви, як і

привнесення релігійного фактору в політику, замість очікуваного сприяння розвитку обох інститутів, на практиці призводять до ускладнення, суперечливості, додаткової конфронтаційності політичного процесу, звуження можливостей сторін відносин діяти самостійно, виважено, відповідно до своїх програм та статутних документів. Констатовані складнощі по лінії "церква – політичні партії" у сучасній Україні є закономірними складнощами екстенсивного та інтенсивного росту, наслідок непростого набуття досвіду діяльності церков та релігійних організацій в умовах зростаючої свободи совісті, релігійної свободи. У ході становлення України як правової держави, мінімізації залежності конфесій від державно-адміністративного ресурсу, усвідомлення церквами, релігійними організаціями, що їх майбутнє залежить не від близькості до владних структур, партій чи харизматичних лідерів, а від них самих, в країні складатимуться умови для подальшої нормалізації й поліпшення міжконфесійних відносин.

5. СВОБОДА ВІРОСПОВІДНОГО ВИЯВУ В УКРАЇНІ

Означена проблема за своєю суттю є надзвичайно делікатною, суспільно-чутливою та екстраординарною в широкому контексті тих демократичних процесів, які відбуваються в Україні, тих трансформацій, що властиві всім сферам буття українського соціуму, в т.ч. й його віросповідній царини.

У цьому зв'язку необхідно взяти до уваги і такий винятково важливий фактор як глобалізація, що останніми роками суттєво впливає як на соціально-економічні, політичні, духовні та релігійні процеси, що відбуваються в Україні, так і на екзистенціальну їх складову, а в цьому аспекті – й на поглиблення і/або розширення простору свободи та прав людини, зокрема свободи її віросповідного вияву. Однак ми маємо враховувати те, що глобалізація, яка розглядається як метатенденція розвитку людства, є амбівалентною: з одного боку, вона постає необхідною і конструктивною, а з іншого – несе серйозний деструктив, непоправиму шкоду, зокрема для культурної та духовної сфери в окремих країнах. Відчутним є процес стандартизації, універсалізації царини прав і свобод людини, який не завжди корелюється з традиціями, ментальністю окремих народів, етно-національних утворень. У культурі, як, зокрема, і в релігійній сфері (в т.ч. й в Україні), швидкими темпами йде процес